

over de Paulusabdij een artikel bevatte, is het van belang deze stem door te geven. We lezen dan:

„Verheugd ben ik — en met mij ongetwijfeld vele bewonderaars van oude bouwkunst — dat de transeptmuur niet alleen behouden is gebleven, maar bovendien grondig is gerestaureerd. Helaas zijn de andere vondsten door de verbouwing vernietigd. Kon hier nu heus niet door een kleine bestekwijziging wat meer behouden blijven?

Maar nu wat betreft de gevel die stond afgebeeld (ook in ons maandblad, Red.). De restauratie geeft duidelijk aan, dat wat nu buitengevel is, vroeger aan de binnenkant heeft gezeten. De afschuining van de vensteropeningen ziltten nu aan de verkeerde kant. Onbegrijpelijk is voor mij de waterlijst, die (dus vroeger binnen) ter hoogte van de basis van de topgevel langs de gevel loopt. Toch zal hij wel oorspronkelijk zijn.

Waar ik u nu voor schrijf is eigenlijk om mijn woede kenbaar te maken, hoe ontzettend lelijk de moderne raamdoorbrekingen op zichzelf zijn en hoe ondeskundig zij in de gevel zijn aangebracht. Goed! Er moet natuurlijk in de achterliggende ruimten buitenlicht komen, maar moet dat dan zo gerealiseerd worden?

Allerminst is nu van buiten duidelijk hoe het gebouw is ingedeeld of op welke hoogte de verdiepingen liggen. De raamvormen zijn op zichzelf armelijk, maar in het verband van deze ruige maar evenwichtige romaanse gevel helemaal misplaatst en een bewijs van onkunde. Daar komt nog bij, dat de detaillering misselijk is: het iele vensterbankje, de magere roeden, de storende hakenkammetjes.

Ik zie in de afbeelding de zorg en de liefde van de restauratie-architect naast het testimonium paupertatis van de bouwdirectie. Het gepleisterde plint met de beide daarin aangebrachte „gevangenis-raampjes“ detoneert met de rauwe maar goed geplaatste romaanse boogvensters. Voor het trapje met zijn fragiele, weinig opvallende leuning, kan ik waardering hebben. Het dakvenster daarentegen is een onding, al zal het misschien (gelukkig) van de grond af niet zijn te zien.”

Straatnamen Mijdrecht. Zoals wij in een vorig nummer van dit maandblad meldten bij de aankondiging van een geschriftje over Mijdrecht, is de historie van dit dorp zeer oud. Van Mijdrecht vindt men voor het eerst gewag gemaakt in een brief van het jaar 1085, waarin bisschop Koenraad de proost van Sint Jan te Utrecht, Anselmus, in plaats van het tolhuis in Smitshuizen, hem afgeestaan, onder andere ook „beschenkt” met „terram palustrem in Midreth”, oftewel de veen- en moeraslanden in Mijdrecht, met het recht voor de proost, er het wereldlijk en het geestelijk gezag uit te oefenen.

Mijdrecht behoorde oudtijds tot de proostdijlanden, dus geheten omdat zij stonden onder het hoge rechtsgebied van de proost van Sint Jan te Utrecht, de enige onder de proosten van het Sticht, die in de heerlijkheden, tot zijn proostdij behorende, het „halsregt” mocht uitoefenen.

Uitgaande van deze historische gegevens heeft de raad van Mijdrecht besloten om het gedeelte der gemeente, waarin zich de nieuwe woningbouw voltrekt, te noemen „Het Proostdijland”. Bij de benaming der straten deed men een keus uit de lange rij van proosten.

Mijdrecht kent nu de Anselmusstraat; de Borsaliastraat (Johan Nys de Borsalia, omstreeks 1470 proost van Sint Jan); de Graaf Van Solmsstraat (Johan Albert Graaf van Solms Braunfels van 1633 tot 1648 proost van Sint Jan en door de staten 's lands van Utrecht aangesteld); de Van Wassenaarstraat (Dirck van Wassenaar van 1422 tot 1465 proost van Sint Jan); de Bucho van Montzimastraat (Bucho van Montzima van 1562 tot 1594 proost van Sint Jan); de Gosewijn van Aemstelstraat (Gosewijn van Aemstel, die bisschop van Utrecht werd, was van 1225 tot 1247 proost van Sint Jan. Hij is ook bekend uit de „Gijsbrecht” van Vondel); Gijsbert van Stoutenborchstraat (Gijsbert van Stoutenborch was proost van Sint Jan van 1492 tot 1496).

Voorts vinden we te Mijdrecht de Bisschop Koenraadstraat en de Midrethstraat.

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

OCTOBER
1955

ONDER REDACTIE VAN:
H. DE JONG

28e JAARGANG
Nº 10

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: MAJELLAPARK 61, UTRECHT
Gironummer 575520 ten name van de Vereeniging „OUD-UTRECHT”

NAJAARSEXCURSIE NAAR RENSWOUDE.

Het bestuur van Oud-Utrecht nodigt de leden met hun dames uit tot deelneming aan een excursie naar Renswoude op Zaterdag 15 October a.s. Vertrek per bus van het Janskerkhof te Utrecht om half twee.

De kosten bedragen f 2.— per persoon of f 0.50 per persoon voor hen, die op eigen gelegenheid aan de excursie deelnemen.

Deelnemerskaarten kunnen tot en met 12 October worden afgehaald bij de Nederlandsche Handel Maatschappij, Janskerkhof 12, Utrecht. Het aantal deelnemers moet gelimiteerd worden op honderd personen. Na tijdige overschrijving of storting op giro 11623 van de N.H.M. worden de kaarten ook gaarne per post toegezonden.

Bij voldoende belangstelling bestaat er gelegenheid een wandeling langs een gedeelte van de Slaperdijk te maken, waar het fort Daatselaar ligt. Zij die aan deze wandeling wensen deel te nemen, worden verzocht dit bij het bestellen van de kaarten tegelijkertijd op te geven. Deze wandeling voert langs een smal dijkpad en duurt ongeveer anderhalf uur, hetgeen met zich meebrengt dat deze wandelaars niet in de gelegenheid zullen zijn om ook aan alle andere onderdelen van deze excursie deel te nemen.

Na afloop zal in het restaurant De Dennen een kopje thee worden aangeboden.

Namens het bestuur,

Ir J. D. M. BARDET, voorzitter

Mr N. B. TEN BOKKEL HUIJNINK, secretaris

RENSWOUDE.

Renswoude ligt in het middelpunt van de Gelderse Vallei. Deze streek tussen het tegenwoordige Rhenen en Amersfoort was in de oudheid een onherbergzaam gebied van bossen en moerassen waarin allerlei wild gedierte leefde. Tot zelfs aan het einde van de 16e eeuw kwamen hier wolven vóór. Zelden of nooit zal een menselijk wezen daar zijn doorgedrongen; de geschiedenis maakt er althans nooit melding van.

Omstreeks de eerste helft van de 14e eeuw behoort Renswoude aan de stad Rhenen, welke het als een „gemeene weide” ter beschikking stelt van haar burgers, die er hun vee kunnen voeden en er hout mogen hakken. De grote afstand tot de stad en de onbruikbare wegen zullen dit recht vrij illusoir hebben gemaakt, en het is dan ook niet te verwonderen dat de stad de gelegenheid aangrijpt, om Renswoude in 1346 te verkopen aan de bisschop van Utrecht, Jan van Arkel, en aan diens broeder Robert van Arkel.

Waarom had de bisschop belangstelling voor deze wildernis? Was het soms de bedoeling hier een versterkt kasteel te bouwen, en zodoende de vestingreeks op de gelderse grens te volmaken? Immers de bisschop bezat reeds de sloten Ter Horst bij Rhenen, Stoutenburg bij Amersfoort, en het Huis ter Eem halfweg de Zuyderzee. Door het stichten van een vierde vesting, zouden deze alle op ongeveer gelijke afstand van elkaar komen te liggen. Hoe dit zij, in 1422 bestond er in elk geval een kasteel, toen in bezit van het geslacht Cuylenborch, welk middeneeuws slot in 1654 wordt vervangen door het tegenwoordige renaissance kasteel.

De bouwheer hiervan is de utrechtse staatsman en diplomaat Johan baron Van Reede die in 1623 Renswoude had gekocht. Reeds eerder, namelijk in 1639 had hij de hervormde koepelkerk gebouwd, en zijn kleinzoon Frederik Adriaan baron Van Reede heeft huis en park zeer verfraaid en uitgebreid. Van hem is afkomstig de langgerekte vijver met ronde kom halverwege, recht tegenover het huis. Dit is een copie van het bekende „grand-canal” achter het paleis van Versailles. Ook het ijzeren toegangshek is toen ($\pm$ 1700) verrezen in plaats van een stenen muur en poort. Hierdoor ontstond het wijds perspectief in de trant van de beroemde Lenôtre.

In de eerste helft van de 19e eeuw is het park weer aanmerkelijk veranderd door de toenmalige heer van Renswoude J. G. G. baron Taets van Amerongen. De oorspronkelijk rechtlijnige kasteelgracht werd verbonden met een verder achterwaarts gelegen eveneens rechthoekige vijver, terwijl alle rechte lijnen verdwenen, zodat achter het huis één grote vijver ontstond in landschapsstijl. Deze aanleg is afkomstig van de bekende Zocher. Het is interes-

sant een vergelijking te maken met de parkaanleg achter het huis Broekhuizen bij Leersum, eveneens van Zocher afkomstig, welk huis destijds toebehoorde aan de schoonvader van de heer van Renswoude, de heer Van Nellesteijn. Oorspronkelijk zou het kasteel 99 kruisvensters gehad hebben met glas in lood, later vervangen door grotere ramen.

Het kasteel was een ridderhofstad, en kwam als zodanig in 1536 op de bekende lijst te staan van erkende riddermatige huizen. De eigenaren zijn tevens steeds ambachtsheer en later vrijheer van Renswoude en Emmikhuizen geweest. Het eigendomsrecht van Emmikhuizen kwam in de middeneeuwen echter toe aan het klooster van de karthuizers te Utrecht, die het hadden gekregen van de heren van Gaasbeek. Na de hervorming werden deze kloostergoederen verkocht; zij kwamen toen gedeeltelijk in handen van de heer van Renswoude.

De bisschop Jan van Arkel had zijn broeder Robert met Renswoude beleend en na hem zijn bastaardzoon Robert van Renswoude. Vervolgens een bastaard van de bisschop zelf: Johan van Rijnesteijn. Na hem verschijnt een geslacht Sevender, vermoedelijk verwant aan de Arkels, want dit heeft hetzelfde wapen met veranderde kleuren. Door vererving in de vrouwelijke lijn komt Renswoude aan de Culenborchen en daarna aan de zuidnederlandse Hamals, die zich als katholieken in 1623 van al hun noordnederlandse goederen ontdoen, en Renswoude alsdan verkopen aan de protestantse Johan van Reede.

Deze laatste heeft een belangrijke rol in de geschiedenis der provincie Utrecht gespeeld als geëligeerde raad, president der staten, en afgevaardigde naar de staten-generaal, onder stadhouder Frederik Hendrik en Willem II, onder Johan de Witt, en op hoge leeftijd nogmaals onder Willem III, die hem na het invoeren der regeringsreglementen van 1674 wederom president der staten maakt. Merkwaardig is dat Van Reede in 1671 wegens hoge leeftijd had bedankt als zodanig, en zich in 1674 door de prins laat overhalen toch weer in gelijke functie te treden. Heeft hij in eerstgenoemd jaar de oorlog met Frankrijk zien aankomen, en is hij soms tijdelijk op Renswoude of elders gaan schuilen voor het onweer van 1672? Volgens prof. Jorissen, onderhandelde hij in genoemd jaar namens de prins heimelijk met Engeland. In elk geval was hij steeds sterk Oranjegezind. Willem II zou hij destijds (volgens Wagenaar) hebben opgezet enige hollandsche statenleden op Loevestein gevangen te zetten, en zijn aanslag op Amsterdam te ondernemen.

Met zijn kleinzoon Frederik Adriaan baron Van Reede stierven de Van Reede's alhier uit. Zijn weduwe Maria Duyst van Voorhout is de bekende stichtster der Fundatie in de Agnietenstraat te Utrecht. Renswoude vererfde nu op een verre nicht van de Van Reede's, Maria Jacoba Pijnssen van der Aa tot Deyl, douairiere

Leonard Taets van Amerongen. In 1754 neemt laatstgenoemd geslacht bezit van Renswoude.

De Pijnssen van der Aa's waren al eerder in de mannelijke lijn uitgestorven; de laatste hunner was met het wapen in het graf in de Domkerk te Utrecht plechtig begraven. Desondanks zijn er in het westen der provincie nog diverse Pijnssen van der Aa's te vinden. Hoogst merkwaardig.

* * *

„Oud-Utrecht” is voornemens, behalve de kerk en het kasteel, ook het „fort Daatselaar”, te bezoeken, deel uitmakende van de oude Grebbelinie

Na het uitbreken in 1740 van de oostenrijkse successieoorlog sloeg plotseling de schrik om het hart, dat wij hier wel eens een zelfde ramp konden ondervinden als in 1674, vooral nu de barrièrevestingen op de frans-belgische grens totaal waren vervallen en geen beschutting meer boden. In allerijl werd ± 1745 een versterkte linie aangelegd aan de Eemmond langs Amersfoort tot aan de Rode Haan bij Emmikhuizen en in aansluiting bij de Slaperdijk met de bedoeling het land ten oosten van deze linie in geval van oorlog te inunderen. Wegens het grote verval van grond werden dwarsdijken aangelegd vanaf de hoofdlinie: één dier dwarsdijken is de onder Renswoude gelegen Groeperkade, eindigende bij het fort Daatselaar. Door die dwarsdammen kon men de inundatie in vakken verdelen.

Practisch nut heeft de Grebbelinie nooit gehad, daar het niet mogelijk blijkt onder alle omstandigheden de inundatie tot stand te brengen. In 1795 is het fort Daatselaar nog bezet geweest door ierse dragonders die er echter bij de komst van de Fransen van dóór gingen. Onder Napoleon is de stelling hier en daar nog wat uitgebreid, maar er is nooit gevochten. In 1940 was één en ander ook al geen succes.

De Groeperkade sluit aan op de Slaperdijk, die reeds met een geheel ander doel in 1651 was gelegd, en wel om bij doorbraak van de Rijndijk tussen Wageningen en de Grebbe, de Gelderse Vallei voor het Rijnwater te beschermen. Deze dijk loopt van de voet van de Amerongse berg via Emmikhuizen naar het fort Daatselaar waar de hogere gelderse gronden beginnen. Daar het vorstendom Gelre en graafschap Zutphen, in de 17e eeuw niet wilde medewerken om de Rijndijk tussen Wageningen en de Grebbe voldoende te versterken, besloten ten einde raad de „communoteiten” Amersfoort — Leusden — Woudenberg en Renswoude voor gezamenlijke rekening een slaperdijk langs hun gebied aan te leggen. Gelderland stelde destijds weinig belang in deze aangelegenheid, wijl het gedeelte van die provincie dat eventueel zou overstromen vrijwel waardeloos was. Op de duur kwamen hier natuurlijk moeilijkheden over, en sedert enige jaren is alles in het belang van Gelderland geregeld.

M. J. L. TAETS VAN AMERONGEN

MUIDEN EN ZIJN RIVIER.

Muiden, geografisch een bekend woord; het betekent „diepte tussen twee banken”, dat wil zeggen in de meeste gevallen „monding”. Het komt als zodanig in verschillende plaatsnamen voor: Arnemuiden, Genemuiden, Leimuiden, enzovoort.

Ook in historisch opzicht heeft deze naam een bekende klank. Bisschop Balderik van Utrecht verkreeg in 953 het recht van tolheffing te Muiden, een keizerlijk regaal. In de betreffende en latere oorkonden heet de plaats „Amuda” of „Amuthon”. Dit zou dus wijzen op de mond van de Aa.

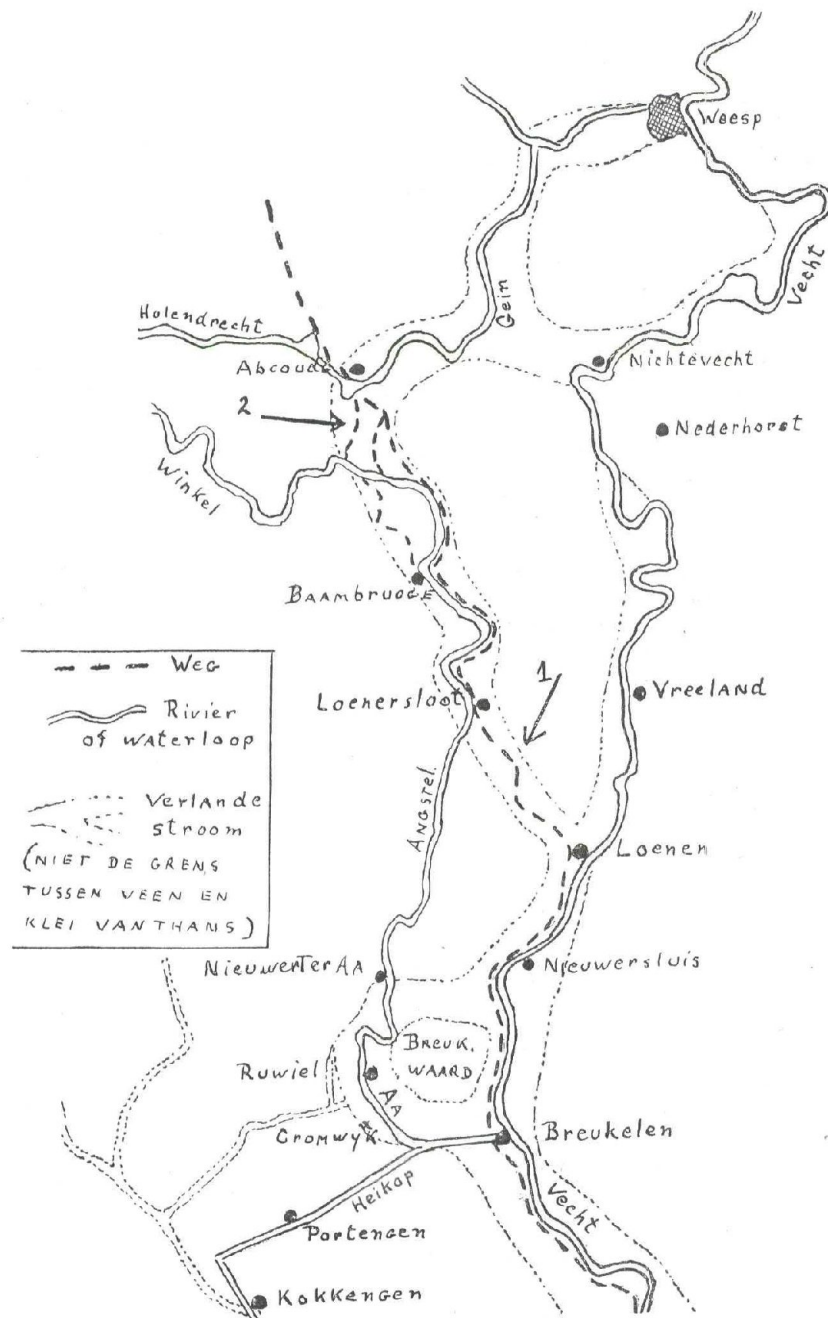
Zoals bekend is Aa en Ee een veel voorkomende aanduiding voor „water”. Muiden ligt echter aan de mond van de Vecht. De vraag kan dan gesteld worden, of de naam Vecht van later datum is dan toen de plaats vernoemd werd; heette de rivier vroeger Aa en is de naam Vecht van de bovenloop afkomstig?

De naam Aa komt in de nabijheid van de Vecht wel degelijk voor, namelijk voor een waterloop westelijk van Breukelen, in de dorpsnamen Nieuwer Ter Aa, Oud-Aa en de poldernaam „Groot en Klein Oud Aa”, terwijl op de oostelijke Vechtoever, even zuidelijk van het op de andere oever staande kasteel Nijenrode, het Huis Oudaan gelegen is.

Bezien we de geologische kaart van de provincie Utrecht (1928), dan valt het op, dat de dikke kleiafzettingen in het Vechtgebied op sommige plaatsen afwijkingen te zien geven van de tegenwoordige bedding. Bij Breukelen is een zeer aanzienlijke verbreding van het kleidek in westelijke richting te constateren, terwijl bij Loenersloot een splitsing van de kleilagen te zien is, waarvan de westelijke tak langs Loenersloot, Baambrugge en Abcoude naar Weesp loopt. Deze laatste tak van het kleidek wordt thans nog doorsneden door het Gein en door een gedeelte van de Angstel (het andere deel van de Angstel loopt van Nieuwer Ter Aa noordwaarts naar Loenersloot, gedeeltelijk door zuiver veengebied, gedeeltelijk door veen afgedekt met een dunne kleilaag).

Het verloop van deze westelijke tak van het kleidek wijst op een natuurlijke rivierloop. De verkaveling laat zien, dat er langs de Aa een strook is geweest, die later werd ontgonnen dan de Breukelerwaard. Deze strook loopt om deze laatste heen van Breukelen westwaarts naar Cromwijk (Galgenwaard), daarna noordwaarts tot dicht bij Nieuwer Ter Aar en vandaar oostwaarts weer naar de Vecht. De geologische kaart geeft verder een profieltekening, dit is een beeld van de verticale doorsnede, in dit geval van de bodem, dat juist genomen is lopende door dit genoemde deel van de afwijkende verkavelingsvorm. Hierbij zien we, dat de kleilaag langs de Vecht minder dik is dan die in het westelijk deel.

In hoeverre bestaat er nu enig verband tussen deze Aa en de mond van de Vecht „Amuda”?

Het antwoord hierop is mijns inziens gegeven door wijlen dr T. Vink in zijn onlangs verschenen werk: „De Rivierstreek”, dat aansluit bij het oudere werk van deze auteur: „De Lekstreek”.

Op grond van zijn onderzoekingen en de door hem verzamelde en bestudeerde oudere gegevens van grondboringen, komt hij tot de volgende conclusies ten aanzien van de oudere rivierlopen in het Vechtgebied.

Op de plaats, waar het „Schip van Utrecht” in December 1930 werd gevonden, zou de Vecht nog ongesplitst zijn. Het schip is vermoedelijk, dit op grond van de samenstelling van de zandlaag waarin het gevonden is, gezonken in de stroomgeul.

Omtrent het Ondiep begon een splitsing, waarvan de takken zich, in rechte lijn vier kilometer lager weer verenigden, en wel in de buurt van de grote Vecht-meander tussen Zuilen en Maarssen. De (zuid-) westelijke tak is thans geheel verland; in de afwijkende verkavelingsvorm zijn deze takken thans nog te herkennen.

Daarna is er tot Breukelen toe weer één hoofdstroom geweest. Even boven Breukelen is er een eigenaardige splitsing geweest, namelijk in Vecht en Oud-Ase Omweg, waarbij geconcludeerd moet worden, dat de laatste de hoofdstroom is geweest. Dit is dus in overeenstemming met het bovenvermelde omtrent de dikte van de kleilaag, die uit de profieltekening der geologische kaart blijkt.

Van deze Oud-Ase Omweg takken weer twee armen af: de Portengense Stroom en de Boterkase Tak. Dr Vink is er van overtuigd dat de Vecht en de Oud-Ase Omweg in dezelfde geologische tijd zijn ontstaan. Tegen de veronderstelling, dat de nevenstroom als het oorspronkelijke water en de Vecht als een jongere afsnijding is te beschouwen, verzet zich blijkens de grondboringen de opbouw van de bodem van de rechtdoorgaande Vecht. Wel is de nevenstroom de belangrijkste van de twee geweest, zowel in de tijd van de afzetting der fijnere sedimenten (bezinkingsproducten) van het kleidek, als in de vroegere perioden.

Van de hereniging boven Nieuwersluis tot de splitsing te Loenen is de Vecht weer onverdeeld geweest. Bij de laatstgenoemde plaats begint de Baambrugse nevenstroom. Mogelijk dat de kronkelende loop van de straatweg (pijl 1) nog het gevolg is uit de tijd, dat hier voor de aanleg van de verharde weg langs een onaanzienlijk restwatertje een simpel landweggetje liep, veronderstelt dr Vink.

De verkaveling geeft weer aanleiding tot conclusies, die ik hier niet verder zal aanhalen. Evenmin zal gezegd worden, wat er omtrent hetgeen van de trein uit over de terrehooft valt te constateren door dr Vink wordt vermeld. De belangstellende lezer kan dit alles vinden op bladzijde 172 en volgende van zijn boek.

De hoek die Angstel en Gein vormen is in wezen niet anders dan een scherpe meander van een en dezelfde stroom, de twee stukken hebben slechts een verschillende naam gekregen. Opmerkelijk is volgens mij, dat het ontbrekende riviergedeelte tussen Gein